

Történelem – médium – nyilvánosság

projektet záró beszámoló

A *Történelem – médium – nyilvánosság* című OTKA-projekt 2010 és 2014 közt valósította meg a pályázati kutatási tervben foglaltakat. A kutatás történet-, média-, irodalom-, illetve kultúratudományi vizsgálódásai egyéni és közös publikációkban, kiadványokban, valamint workshopok és konferenciák formájában valósult meg, de a projekt részét képezte nemzetközileg elismert vendégprofesszorok meghívása, az általuk tartott előadások és szemináriumok. Az alábbiakban összefoglaljuk az eredményeket.

A kutatás első ütemében, 2010-11-ben megtörtént az esemény és a trauma fogalmának és jelenségének a leírásához szolgáló, a munkatervben vázolt interdiszciplináris keret kidolgozása. Ennek eredményeként valósult meg 2010. április 8-9-én a *Trauma – esemény – szimptóma* elnevezésű workshop, amelyen a különböző tudománytereletről érkező kutatók diszciplináris és metodológiai tekintetben összehangolták a kutatást, főbb hívószavainak tudományközi vizsgálatát készítették elő. Ily módon az esemény, a történelem, a történelmi struktúra, a trauma, a szimptóma, a latencia, illetve ezeknek az irodalmi és kulturális nyilvánossághoz való viszonya képezte a workshop tárgyát. A workshop a 2011. november 17-18-án rendezett, azonos című konferenciát készítette elő. A kutatás első mérföldköveként tartott konferencia az interdiszciplináris célkitűzéseknek megfelelően párbeszédbe hozta a vizsgálandó fogalmak és jelenségek eltérő megközelítéseit, melynek eredményeként a történelmi és irodalmi esemény, valamint azok médiumokhoz és nyilvánossághoz való viszonyáról – a traumatikus, illetve latens események kifejeződésének középpontba állításával – a hazai kutatások immár szisztematikusabban tájékozódhatnak. Az ülés négy nagyobb téma köré szerveződve a kutatás főbb moduljait követte. 1) Az esemény mibenlétének, „azonosításának” és „hozzáférsének” a kérdései; 2) Irodalmi és történelmi esemény viszonya, 3) Az irodalmi esemény és az irodalmi (és nem-irodalmi) nyilvánosság viszonya, 4) A traumatikus esemény. A konferencia anyagát – szerkesztett formában – az *Esemény – trauma – nyilvánosság* című tanulmánykötetben (szerk. Dánél Mónika, Fodor Péter és L. Varga Péter), az előzetes terveknek megfelelően 2012-ben publikáltuk. A workshophoz, valamint a konferenciához kapcsolódóan egy önálló könyvet is megjelentettünk: Gyáni Gábor *Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem* című munkája a történelmi esemény fogalmát tárgyalja az emlékezet horizontjában; továbbá az előkészületei folytak György Péter *Apám helyett* című kötetének, amely a holokauszt mint traumatikus esemény emlékezetének a történetét elemzi az 1945 utáni Magyarországon, különös tekintettel a személyes és a közösségi emlékezet viszonyára, valamint az emlékezetpolitika kérdéseire. A két kötet a munkaterv III-as pontjában „az esemény és a trauma fogalmának és jelenségének a leírását segítő interdiszciplináris keret kialakításaként” meghatározott feladat teljesítéséhez járult hozzá jelentős mértékben.

A kutatás második szakaszában (2011. március 1. – 2012. február 29.) a kutatócsoport tagjai négy szerzői monográfiát jelentettek meg, amelyek részeredményeit bemutatták a kutatási projekt 2010-es workshopján és 2011-es konferenciáján is. Miután a kutatás első szakaszában elsősorban a munkaterv II. 2-es (Történelmi esemény – irodalmi esemény) és – részben – II. 3-as (A traumatikus esemény látenciája) pontjához kapcsolódóan jelentettünk meg kutatási eredményeket, a második szakaszban a II. 1-es (Történelem és esemény – nyilvánosság és latencia között) pontjában kijelölt feladatok megvalósítására került sor, továbbá – a kutatás

első szakaszának folytatásaként – a II. 3-as pontban feltett kérdések további vizsgálatára. A második szakaszban a következő négy szerzői monográfiát jelentettük meg. Molnár Gábor Tamás munkája (*A (tömeg)vonzás szabályai. Kommunikációs és olvasási modellek Sterne, Calvino és Pynchon egy-egy regényében*) két nagyobb kommunikációs modellt vizsgál három eltérő irodalmi kultúra és két eltérő irodalomtörténeti kor egy-egy klasszikus szövege kapcsán; Bónus Tibor kötetében pedig (*Az irodalom ellenjegyzései*) Németh G. Béla (a munkaterv II. 1-es pontjában is kiemelt) munkásságát és a Németh G. utáni magyar irodalomtudomány fejleményeit veszi számba. György Péter említett könyve (*Apám helyett*) a holokauszt emlékezettörténetével foglalkozik; Kékesi Zoltán *Haladék. Holokauszt-émlékezet a kortárs művészetben* című monográfiája a kutatás II. 3-as pontjához kapcsolódik, és a holokauszt emlékezettörténetének újabb fejleményei alapján a trauma fogalmának, illetve az emlékezés praxisának módosulásait vizsgálja, a munkatervnek a II. 3-as pontjából kiindulva („Milyen módon függ össze a vallomás és tanúságtétel hatása, performatívuma, s ilyen értelemben »igazság«, valamint azok a nyelvi és/vagy mediális feltételek, amelyek között a trauma elbeszélése és »újraélése« végbemegy?”).

A kutatás második szakaszában alapkutatások indultak meg (Nemeskéri Luca a magyarorosz irodalmi nyilvánosság 1945 utáni történetéhez, Lénárt András az 1956-os forradalom eseményének mibenlétéhez kapcsolódva). Részeredményeink a kutatócsoport tagjainak egyéb közleményeiben (tanulmány, könyvfejezet) valósultak meg.

A kutatás harmadik szakaszában publikáltuk a fentebb említett *Esemény – trauma – nyilvánosság* című többszerzős tanulmánykötetünket, amely az első és második szakasz megalapozó workshopjának és konferenciájának eredményeit gyűjti egybe. Az e kötetben olvasható írások egyfelől az irodalmi esemény mibenlétének történeti és diszkurzív formációit vizsgálják: azt tehát, hogy az irodalmiságról és a kánonról alkotott nézetek az irodalomtudományos diskurzusban miként hatottak – akár az értelmező nyelvet és eljárást irányító koncepció ellenében – a megértésteljesítményekre. Másfelől ama kérdés kapott hangsúlyt, hogy mi a státusza azoknak a történeteknek, amelyek anélkül válnak eseménnyé, hogy a beszéd szintjén meg tudnának jelenni, s vannak-e az ilyen történeteknek általános formái. A tanulmányok eltérő tudományos háttére lehetővé tette, hogy olyan interdiszciplináris dialógus jöjjön létre, amelyben a történelmi és irodalmi esemény, a trauma, a latencia és a nyilvánosság viszonya a különböző tudományos és művészeti feldolgozások értelmezésével váljék el-, valamint újragondolhatóvá. – A projekt harmadik szakaszában publikáltunk egy kétszerzős monográfiát (Fodor Péter – L. Varga Péter: *Az eltűnés könyvei. Bret Easton Ellis*), amely az említett elméleti kérdéseket Bret Easton Ellis munkásságán keresztül taglalja, és a honi világirodalom-kutatáshoz is hozzájárulni igyekszik.

A kutatás negyedik szakaszában (2013. március 1. – 2014. február 28.) a munkaterv II. 2-es pontja alapján folytatódtak a vizsgálódások, történelmi és irodalmi esemény struktúráinak és performatívumainak értelmezésével a centrumban. A projekt újabb mérföldkövének tekintett konferencia (*Forradalom – performativitás – struktúra*, 2013. május 9-10.), amelyet szintén interdiszciplináris keretek közt rendeztünk, az esemény-fogalom tudományközi interpretációját elsősorban esettanulmányokon keresztül vitte színre. A konferencia anyagát szintén többszerzős, szerkesztett tanulmánykötetben publikáltuk (*A forradalom ígérete? Történelmi és nyelvi események kereszteződései* – szerk. Bónus Tibor, Lőrincz Csongor, Szirák Péter, 2014). A konferencia és a kötet fontos diszciplináris hozadéka, hogy az esemény fogalmának és konkrét megjelenéseinek történelem-, irodalom-, média- és kultúratudományi szituálása a tudomány saját diszkurzív működését, annak színre vitelét – performatív jellegét – sem hagyta érintetlenül, azaz a kutatás II. 1. pontjában megfogalmazottak alapján annak a

megértéseseeménynek a lehetőségeit is körvonalazta, amely a (mindig utólagos) értelmező nyelv és értelemezői horizont kialakulásában-kialakításában döntő szerepet játszik. Az egyes tudományterületek és tárgyainak értelmezhetősége nem függetlenedik a humán tudományi diskurzusokban mindinkább előtérbe kerülő fogalmi szisztémáktól (a közeg, a médium, a nyilvánosság kérdéseitől, tágabban pedig a filológia és a kultúrtechnikák működéséről szóló nemzetközi kutatásoktól).

Az emlékezetkutatás eredményeként jelentettük meg György Péter *Állatkert Kolozsváron* című munkáját, amely a Trianon-paradigma és az Erdély-mítosz politika- és emlékezetkultúráját vizsgálja, továbbá a kutatás II. 1-es és II. 2-es pontjához kapcsolódóan egyéni vizsgálódások eredményeit közöltük szerzői monográfiák formájában. Hansági Ágnes munkája a folytatásos regény 19. századi paradigmái alapján a másfél századdal ezelőtti irodalmi nyilvánosság felől kérdez rá az irodalmi esemény mibenlétére (*Tárca – regény – nyilvánosság. Jókai Mór és a magyar tárcaregény kezdetei*); Kulcsár-Szabó Zoltán Carl Schmitt munkáit elemezve politika és gondolkodás viszonyát elemzi (*A gondolkodás háborúi. Töredékek az erőszakos diskurzusok 20. századi történetéből*); Scheibner Tamás pedig a háború utáni szovjetizálódó magyar irodalom és irodalmi nyilvánosság kérdéseit tárgyalja (*A magyar irodalomtudomány szovjetizálása. A szocialista realista kritika és intézményei, 1945–1953.*) Lénárt Tamás monográfiája (*Rögzítés és önkiodás. Fotografikus effektusok és fényképészek a magyar irodalomban*) fotó és irodalom (történeti és elméleti) viszonyát kutatja; L. Varga Péteré (*Az értelem rácsai. Esemény, filológia, megértés az irodalomban*) irodalmi esemény, az azokat „rögzítő” materialítások, valamint hermeneutika összefüggéseit taglalva a mediális kultúrtechnikák szerepét értelmezi.

A kutatócsoport három idegen nyelvű kötetet publikált: a Kulcsár-Szabó Zoltán és Lőrincz Csongor szerkesztésében megjelentetett német és angol nyelvű *Signaturen des Geschehens* az esemény- és trauma-fogalom köré csoportosítja az eltérő tudományterületek képviselőinek tanulmányait; a *Western Canon through Eastern Authors* értekezései angol nyelven vetik össze egy-egy magyar és külföldi szerző munkáját, hozzájárulva a hazai irodalom világirodalmi pozicionálásához. Kelemen Pál német nyelvű monográfiája tudománytörténeti szempontból mutatja be az irodalomtudományi diszkurzus egyik kategóriáját, és ezzel összefüggésben a biedermeier irodalom és a 19. századi polgári nyilvánosság viszonyát (*Sammeln und Hegen. Über das Sammeln und die Bildung bei Adalbert Stifter*).

A kutatás ideje alatt megkezdődött az *Újhold és köre* bibliográfiák összeállítása Buda Attila vezetésével. A kutatásban és a digitalizációban Micskei-Körös Kata, Nemeskéri Luca és Zahari István vett részt, eredményeiket publikálták.

A projekt ideje alatt vendégünk volt Nicolas Pethes, a Ruhr Universität Bochum oktatója, aki *Irodalom és tudomány között. Jog, orvostan, társadalom* címen tartott mesterkurzust, tudományközi perspektívával szélesítve az esemény-fogalom kutatásban szereplő leírását. Prof. Dr. David Damrosch, a Harvard University professzora 2014. március 12. és 14. közt komparatiztikai és világirodalmi előadásaival és szemináriumával járult hozzá a kutatás kiszélesítéséhez (*The World in the Nation: From National Languages to National Markets; The Nation in the World: Local Writers in Global Markets; Paris: Capital of Cultural Capital; A Far Cry from Florence: Localizing World Literature*).

A kutatócsoport emellett több nemzetközi és hazai workshopot rendezett, illetve hasonló eseményeken vett részt a projekt keretein belül. 2010. május 19. és 23. közt jött létre a lovrani *Raum in Szene: Zentren und Peripherien – Metropolen und Provinzen in Mitteleuropa*

elnevezésű workshop, melyen több kutatócsoporti tag tartott előadást. Az ELTE-n került megrendezésre a *Catastrophic Futures. Reading Literatures as Disaster Scenario* elnevezésű workshop Dr. Eva Horn, az Universität Wien professzorának vezetésével (2013. november 21.); a *Gyorsírásjelenetek. Írás – technológia – irodalomtörténet* című workshop Lipa Tímea vezetésével (2013. november 29.); továbbá a *Discourse Network World War I.* elnevezésű workshop Eva Horn (Universität Wien), Arndt Niebisch (Universität Wien), Martina Süess (Universität Wien) és Sebastian Vehlken (Leuphana Universität Lüneburg) vendégelőadásaival és kutatócsoporti tagok előadásaival (2014. április 11.).

A négyéves projekt során számos kutatónk szerepelt nemzetközi konferencián, workshopon, illetve szakmai diszkusszió. Kelemen Pál volt ösztöndíjasként valamennyi esztendőben részt vett a bécsi Franz-Werfel-Tagungon, továbbá 2013-ban a *Präsenz/Presence* elnevezésű nyilvános workshopon Zürichben. Előadást tartott a Stanford University-n a *Program for Heinrich von Kleist's Gestures-ön Berliner Abendblätter (Erklärungen der Redaktion)* címmel (2012. március 15–17.) Mezei Gábor az University of Lodz (Lodz, Lengyelország) által rendezett *Intersemiotic Translation Conference*-en (2013. szeptember 25–27.) tartott előadást *Across a Sea of Senses – Translation in and a Translation of the Rime of the Ancient Mariner* címen; a University of Granada *World Literature: Literature, Hermeneutics and Translation Conference* című konferenciáján (2014. február 24–27.) pedig *Letter Counting vs. Interpretation – Samuel Taylor Coleridge and Friedrich Kittler on Luther and Faust* címmel. L. Varga Péter a besztercebányai Bél Mátyás Egyetem *Álnév és maszk az irodalomban* című tudományos ülésén (2013. november 7.) adott elő *Tükörnevek: Auster és Esterházy* címmel; a Pozsonyi Egyetem *Tűnődés a trópusokon* elnevezésű konferenciáján (2013. december 2–3.) *Jelenlét, idő, színtér. Költészet és médiumok az ezredfordulón túl* címmel; a *Tabuk az irodalomban. Az irodalom „külpolitikái”* című, a FISZ és az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Irodalomtudományi Tanszékének közös konferenciáján pedig *„Materiális hermeneutika”: lehetséges vagy sem?* címmel. – Az ELTE Általános Irodalomtudományi Kutatócsoportja és a Peter Szondi-Institut für Allgemeine und Vergleichende Literaturwissenschaft der Freien Universität Berlin közös rendezvényén (*An den Rändern der Literatur* workshop) részt vett a projekt vezetője, Kulcsár Szabó Ernő, valamint Simon Attila kutatócsoporti tag Berlinben.